

ZALAI ANITA

**A Második Köztársaság kikiáltása
Spanyolországban
a jobboldali magyar sajtó tükrében***

■ *Manuel Diaz Azana, a spanyol köztársaság első miniszterelnöke* ■

EZERKILENC SZÁZHARMINCEGY április tizennegyedikén Spanyolországban elbukott a monarchia, véget ért a Bourbonok több évszázados uralma, és kikiáltották a Második Köztársaságot. A hír nem csak a külföldi közvéleményt érte sokkhatásként, de magukat a spanyolokat is megdöbbenetette az események ilyenén alakulása.

A monarchia bukását előre jelezte egy elhúzódó, az élet minden területére kiterjedő általános válság, melynek háttérében az állt, hogy Spanyolország a 20. századra sem tudta felszámolni a középkor maradványait és megoldást találni az ezzel járó súlyos gazdasági és társadalmi problémákra. Ráadásul a közvélemény szemében a király, XIII. Alfonz személye, illetve a monarchia egyre inkább összekapcsolódott az 1923-ban létesített diktatúrával. A világgazdasági válság Spanyolországot is elérő negatív hatása csak súlyosbította a helyzetet, végül Primo de Rivera diktatúrája – elvesztve legfőbb támogatójának, a hadseregnek a bizalmát – 1930 januárjában elbukott.

A monarchia fokozatosan elszigetelődött, ráadásul több tekintélyes monarchista politikus, mint pl. Santiago Alba, Miguel Maura, és Sánchez Guerra is szembefordultak az uralkodóval és átálltak a köztársasági táborba, ezzel is növelve a köztársasági mozgalom esélyeit. Többek között erre a tényre alapozva alakult ki az a történelmi vélemény, miszerint maguk a monarchisták okozták a monarchia bukását Spanyolországban. Ezt a nézetet egyaránt osztja a jobboldali monarchista történész Ricardo de la Cierva és a baloldali érzelmű Ramón Tamames is.¹

* A kutatás az OTKA F030454 számú pályázatnak keretében és annak támogatásával folyt.

¹ *Episodios históricos de España de Ricardo de la Cierva*. 1930 – Monarquía y república: Acoso y derribo de Alfonso XIII. ARC Editores, Eudema, S. A., 1996. 51. és RAMÓN TAMAMES: *La República – La era de Franco*. In: *Historia de España – Dirigida por Miguel Artola*. Alianza Editorial, S. A., Madrid, 1998. 19.

A spanyol társadalomban ekkorra már roppant feszültségek halmozódtak fel és óriási volt a mélyreható, gyökeres változások iránti vágy. Ebben az indulatokkal terhes légkörben írták ki a községtanácsi választásokat 1931. április 12-re. A választási eredményekről számos, eltérő számadat olvasható a témával foglalkozó szakirodalomban.² Egy dologban azonban mindenki egyetért, hogy bár a választásokat elméletileg a Monarchia nyerte meg, a valóság az volt, hogy a városokban a köztársasági erők arattak elsőprő győzelmet. A választási eredmények közzététele után az események felgyorsultak, és ez ellen már a király sem tehetett semmit, ezért tanácsadói javaslatára elhagyta a trónt és az országot. 1931. április 14-én Spanyolországban – történelmében immár második alkalommal – kikiáltották a köztársaságot.

A választásokat óriási várakozás előzte meg külföldön, így Magyarországon is. Annak eredményéről, a „vértelen spanyol forradalomról” és a köztársaság létrejöttéről az újságok a címoldalakon számoltak be. Dolgozatom keretei között a korabeli jobboldali magyar sajtó eddig még fel nem dolgozott híradásai és kommentárjai révén szeretném egy új aspektusból megvilágítani a jelenkori spanyol történelem egyik legfontosabb és legvitatottabb eseményét és az ezzel kapcsolatban kialakult állásfoglalásokat.

A feldolgozott négy országos jobboldali lap: a Nemzeti Újság, az Új Nemzedék, a Magyarság és a Pesti Újság a korszak legjelentősebb sajtóorgánumai közé tartozott. A kép színesebbé tétele céljából a vizsgált újságok körébe kívántam vonni egy vidéki lapot is, jelesül a Szegedi Új Nemzedéket. A több tucat feldolgozott hír, cikk közül a legterjedelmesebb vezércikkek, illetve kommentárok a Nemzeti Újság hasábjain jelentek meg. Ezek részletes – ám az előadás szűkre szabott időbeli keretei miatt csak a legjelentősebb momentumokra szorítókozó – elemzése előtt röviden szólni kell a vizsgált jobboldali sajtóorgánumokról.

² E kérdésben nyújt egyfajta összegzést a különböző véleményekkel kapcsolatban Ricardo de la Cierva művében. *Episodios históricos de España de Ricardo de la Cierva 1931 – Monarquía y república: Jaque al Rey*. ARC Editores, Eudema, S.A., 1996. 112–117., illetve Ramón Tamames: i. m. 21.

Mivel 1933-ig nem volt hivatalos lapja a kormánypártnak, a keresztény nemzeti eszmerendszert és a kormányzati célokat több különböző áramlat sajtója szolgálta. A katolikus klérus ideológiai és politikai törekvéseit elsősorban Bangha Béla jezsuita páter lapjai fémjelezték, így pl. az 1919 szeptemberében indított Új Nemzedék és a Nemzeti Újság is. Ezeket – saját bevallása szerint – a „destruktív zsidó” sajtó „túltengő” befolyásának ellensúlyozására hívta létre.

A fajvédő gondolat, mint a keresztény nemzeti államelv szélsőjobboldali irányzata a sajtóban az 1920 végén induló Magyarország című lappal vált népszerűvé, melynek alapítói Milotay István és Pethő Sándor voltak. Jóllehet, a lap Andrássy Gyula anyagi támogatásával indult és működött – aki a legitimisták egyik vezetője volt –, a fajvédő elv és irányzat dominált a lap hangvételében, melyet az antiszemitizmus, antiliberalizmus, antikommunizmus, továbbá a gazdasági és a kultúra szféráinak „magyarosítási” igénye jellemezett. A korszak jelentősebb fajvédő szélsőjobboldali lapjai közé sorolható a Meskó Zoltán alapította Pesti Újság is.

A fentebb ismertetett jobboldali lapok az 1931 áprilisában bekövetkezett spanyolországi eseményeket világméretű perspektívák közé helyezve kommentálták, utalva bizonyos magyar- és világtörténelmi analógiákra. Érzékenyen reflektáltak a kor konzervatív köreit foglalkoztató egyetemes problémákra, különös tekintettel a szélsőséges baloldali ideológiák Európa szer- te tapasztalt térnyerésére.

A sajtó jól érzékelte az Ibériai félszigeten zajló események történelmi jelentőségét. „Nagy jelentőségű napja lesz Spanyolországnek a holnapi nap.” – írja a Nemzeti Újság április 11-i száma.³ „Hét évi megszakítás után április 12-én járulnak először a spanyol választók az urna elé, hogy politikai akaratukat nyilvánítsák. Egyelőre csak a képviselőházi választásokat megelőző városi és községi tanácsok megválasztásáról van szó, de már itt el fog dőlni, hogy a nép a monarchia vagy a köztársaság mellett foglal állást.”⁴ Megjegy-

³ A magyar újságokból vett idézeteket eredeti helyesírás szerint, betűhív átírásban adjuk közre.

⁴ *Nemzeti Újság* (a továbbiakban N. Ú.) 1931. április 12. 6.

zendő, hogy míg ekkor még hiteles népszavazásként fogták fel a szavazást, később, immáron az eredmények ismeretében, illetve a monarchia bukása után a jobboldali lapok a választások plebiscitum jellegét egyhangúlag és határozottan kétségbe vonták. Ugyanakkor a választásokat megelőző napokban megjelenő cikkekből még egyértelműen a monarchista erők magabiztos győzelmébe vetett hit tűnik ki.

A lezajlott választások eredményét kommentálva a magyar jobboldali lapok rámutattak a spanyol társadalom megosztottságára, arra az „áthidalhatatlan szakadékra, amely Spanyolország két néprétege között tátongott”. „A városok régóta a köztársasági mozgalom fészkei és senki sem várt bennük a monarchiára kedvező eredményt, noha ilyen nagymértékű köztársasági demonstrációra sem lehettek elkészülve... A nép, az ország zöme, a falvak, kisközségek keretében szavaz és így egyelőre szó sincs arról, hogy a köztársaság pártja az egész ország területén túlsúlyra juthasson.”⁵ Nem tesz említést viszont az újság arról, hogy a spanyol választási rendszer még mindig őrzött bizonyos feudális maradványokat (caciquismo), amely a vidéki lakosság manipulálását tette lehetővé.⁶

A Nemzeti Újság részletesen beszámolt a külföldi sajtó állásfoglalásáról is, kiemelve az angol sajtó Alfonz király iránti lojalitását, szembeállítva ezt a francia sajtó – meglátása szerint – „felforgató” célzatú politikájával. A Magyarország cikkírójának véleménye szerint baloldali körök propaganda-munkájának következményeként terjedt el a külföldi sajtóban az a nézet, hogy a köztársasági párt döntő győzelmet aratott a választásokon. Ezzel kapcsolatban a Nemzeti Újság állásfoglalásában ismét csak a franciákat hibáztatja. Megjegyzendő, hogy a franciák iránt Trianon miatt érzett ellen-szenv állandóan tetten érhető a jobboldali sajtóban.

Mindezek után a köztársaság tényleges létrejötte hatalmas visszhangot váltott ki a jobboldali lapok hasábjain, amelyek a címloldalakon adtak

⁵ N. Ú. 1931. április 14. 3.

⁶ A spanyol választási rendszerről lásd bővebben: HARSÁNYI IVÁN: Választások a 20. századi Spanyolországban. In: *Stációk. Erdély – Európa – Latin-Amerika. Tanulmányok Wittman Tibor emlékére*. Szeged, 1999. 14.

hangot megdöbbenésüknek és félelmeiknek. Az újságok jól érzékelték azt aényt, mennyire váratlanul érte magukat a köztársasági erőket is a győzelemük. „A republikánusok – írja a Nemzeti Újság – még jobban meglepődtek a történetek felett (királyság bukása), mint a rojalisták. Alig tudják elhinni, hogy olyan régi királyi ház, mint a Bourbonok, kártyavárként összeomlott csak azért, mert a községi választók a szavazólapon új helyre tették a keresztet.”⁷

A Magyarország és a Nemzeti Újság cikkei utaltak rá, hogy a spanyol történelemben immáron ez a második kísérlet a válság köztársasági keretek között történő kezelésére. Az első próbálkozás – 1873-ban – súlyos kudarcba fulladt. „Az akkori köztársasági kísérlet olyan súlyosan megviselte Spanyolországot, hogy máig is jórészt annak következményeit sínyli. Félő, hogy az újabb kísérlet még veszedelmesebb lesz, mert azóta új tényező jelent meg Spanyolország politikai porondjában is: a kommunista izgatás, mely a maga céljaira akarja kihasználni a köztársasági fordulatot.” Éppen ezért az újabb próbálkozás elkerülhetetlen következménye – az újságok szerint – egy általános állami lezűlés lesz, mivel a spanyol nép mentalitásának is a monarchikus államforma felel meg jobban. „A spanyol nép maga nem forradalmár. Hevesvérű, lobbanékony s a katonásdit többre becsüli a munkánál, az tény, de sem nem republikánus, sem nem kommunista.”⁸ A jobboldali lapok köztársaságellenes magatartásának hátterében a magyar őszirózsás forradalom negatív tapasztalatai álltak. Úgy vélték, a köztársaság nemhogy nem jelent megoldást a problémák kezelésére, hanem melegágya a káosznak és az anarchiának.

A spanyol király szerepének megítélése az események alakulásában szintén helyet kapott a jobboldali sajtó hasábjain. XIII. Alfonz a választási eredmények ismeretében és tanácsadói sugalmazására úgy döntött, hogy miután már nem bírja népe bizalmát, „átmenetileg” lemond a trónról és egy esetleges polgárháborús vérontás elkerülése céljából elhagyja Spanyolországot.

⁷ N. Ú. 1931. április 18. 3.

⁸ N. Ú. 1931. április 21. 5.

Elemezve a király cselekedetének indítékait, az Új Nemzedék április 16-i számának vezércikke a király távozásának okaként szintén egy esetleges polgárháborús vérontás elkerülésének óhaját feltételezi. Nem kevés elfogultsággal jellemzi az újság a spanyol uralkodót, „nemes idealizmusnak” titulálva a realitásérzék hiányát:

A Spanyolországban lezajlott „vértelen forradalom” okait boncolgatva belső és külső tényezőket egyaránt megjelölnek az újságok. Ideológiai téren mindenképp előttr a szabadkőműves eszmék elterjedését, valamint a liberalizmus, az anarchizmus és a szocializmus kártékony hatását emelik ki. Súlyos problémaként ítélik meg, hogy Spanyolország a XX. századra sem tudta likvidálni teljesen a középkort, sem a társadalmi, sem pedig a gazdasági viszonyok tekintetében. Éppen ezért történhetett meg, hogy a társadalom perifériájára szorult spanyol értelmiség nyitottá vált a szélsőséges eszmeáramlatok irányába. Ennek tudható be, a Magyarország meglátása szerint, hogy „az egyetemi tanárok jórészt szabadkőművesek lettek és az új nemzedékeket ebbe az irányban nevelték.”⁹ A Nemzeti Újság tovább viszi a gondolatot: „az egyetemi tanárokból, írókból és minden fajtájú szabadkőművesekből alakult köztársasági és liberális párti vezetők ugyanazt a szerepet játsszák most, mint a francia forradalom idején a girondisták, Oroszországban a Kerenszkiek, nálunk a Károlyi Mihályok.”¹⁰

A köztársasági fordulat további okai között a lapok egyöntetűen a monarchista erők gyengeségét, a hadsereg demoralizálódását, a végzetes marokkói politikát és a katonai forradalmakat említik.

A jobboldali magyar sajtó ismételten súlyos vádakkal illeti Franciaországot is, felelősnek kiáltva ki a spanyol monarchia bukásában. Az újságok szerint a hivatalos francia külpolitikának érdekében állt, hogy a belső problémákkal küzdő, meggyengült Spanyolország minél kisebb súllyal szerepeljen a nemzetközi politikában. Itt is tetten érhető a franciák iránt érzett ellenszenv, amely a már említett okokra vezethető vissza.

Egyre erősödött a magyar jobboldal meggyőződése, miszerint a spanyol politikai helyzet egyértelmű analógiát mutat az 1917-es orosz forradalom

⁹ Magyarország 1931. április 15. 1.

¹⁰ N. Ú. 1931. április 15. 3.

utáni Kerenszkij-érával, illetve az 1918-as magyar őszirózsás forradalommal. Ennek köszönhetően az elemzések hangvétele egyre kevésbé objektív, nem csak a stílusa tekintetében, hanem a tényekkel nem mindig alátámasztott, felelőtlen találgatások, következtetések miatt is. „Vagy polgárháború, vagy vörös köztársaság, amelynek fokozódása a szovjetköztársaság felé már csak idő, tempo, kultúra és kritika kérdése: ezt a perspektívát nyitja meg a spanyol forradalom. (...) Ha még rend is van az utcán, de a csatornában már forr a szenvedély és talán csak idő kérdése, mikor tör itt is a felszínre a tömegindulatok szennyes árja.”¹¹ A jobboldali lapok úgy vélték, hogy a döntő tényező az események alakulásában valószínűleg a hadsereg lesz, amely egyelőre nagyon népszerű volt. Nem véletlen, hogy tőle várták a problémák megoldását, mivel a hadsereg a XIX. század óta a mérleg nyelvének szerepét játszotta a spanyol politikai eseményekben.

Egy dolog tűnt biztosnak a sajtó véleménye szerint a köztársaság létrejötte utáni napokban: a kialakult politikai helyzet csak átmeneti állapot. A Nemzeti Újság szerint: „Itt, ahol most áll, nem maradhat a spanyol köztársaság, és ha nem löki valami polgárháború vissza a monarchiába, továbbhaladása sehogysem látszik olyannak, ami a polgári liberálisok Európa-szerte felujjongó örömrivalót különösképpen indokolná.”¹² A Nemzeti Újság szerint a legújabb kor története is bizonyítja, hogy a forradalmakban nincs megállás. „Aki összeszövetkezett az ördöggel, azt az ördög magával is viszi.”¹³ Az ördög szerepét pedig itt – a lap meglátása szerint – a szocialisták játszották, éppen ezért a velük való szövetséget végzetesnek tartották a köztársaságiakra nézve. Ennek a szubjektívizáló tendenciának az erősödésével párhuzamosan egyre nyíltabb és dühösebb kirohanásokat intéztek a konzervatív szellemiségű jobboldali lapok a hazai liberálisok ellen, miután azok üdvözölték a spanyol eseményeket.

Szemére vetették a liberális sajtónak, hogy elfeledkeztek arról a nyilvánvaló tényről, hogy XIII. Alfonz spanyol király őszinte barátja volt Magyarországnak, és a maga diplomáciai tevékenységével a spanyol monarchia

¹¹ N. Ú. 1931. április 16. 1.

¹² N. Ú. 1931. április 16. 2. o.

¹³ N. Ú. 1931. április 17. 3.

nagy szolgálatot tehetett volna a magyar ügynek. A köztársaság iránt viszont e tekintetben nem volt túl nagy bizodalma a konzervatív magyar jobboldalnak.

A Szegedi Új Nemzedék roppant éles, mondhatni szélsőséges hangvételű cikkben reagált a Spanyolországban kialakult helyzetre. Véleménye szerint Spanyolországban „ugyanazok az események fognak bekövetkezni, amelyeket mi, magyarok, a saját bőrünkön már tapasztaltunk, és amelyeknek végeredményben köszönhetjük a trianoni békét is.”¹⁴ Az újság szerint a forradalom következményeit maguknak a spanyoloknak is hamarosan meg kell tapasztalniuk. „Ők úgy látszik nem tudják azt, hogy poloska vagy más mérges kigyók ellen nem lehet nemes fegyverekkel küzdeni. És azt sem tudják, hogy inkább pusztuljon el 25-30 felforgató kommunista, mintsem ezeknek a lelkiismeretlenségét, hitványságát vagy szadizmusát milliók és milliók szenvedjék meg. Minden európai kormány számára intő példa a madridi söpredék bemutatkozása és Bethlen István gróf, a saját tíz éven át követett belpolitikáját igazolva láthatja a spanyol eszményekben. Ott kikiáltották a köztársaságot és kitűnt, hogy ez az államforma két nagy város, Madrid és Barcelona szeméjtének, úgyszintén minden zavarosban halászni szerető brigantijának kell csupán.”¹⁵ A cikk írója úgy véli, hogy a spanyol forradalom, különösen a Magyarországon is esedékes választások előtt, komoly tanulságot tartalmaz a keresztény magyarság számára, amit a következőképpen összegzett: „A forradalmakat sohasem azért csinálják veszedelmes ideológiákban szenvedő emberek, hogy építsenek s a szabadságjogokat annak nemes értelmében kiterjesszék, hanem azért, hogy a söpredék módot és alkalmat találjon a társadalom zsebében való kotorászásra.”¹⁶

A spanyol forradalom radikalizálódásának lehetőségéről, illetve veszélyéről írva, a jobboldali újságok elsödléges szerepet tulajdonítottak Moszkva politikájának. Úgy vélték, hogy május elseje döntő fordulatot fog hozni az addig vértelen spanyol forradalom menetében, amennyiben Moszkvának sikerül megvalósítani tervét, a munkásdiktatúra kikiáltását. Ennek

¹⁴ Szegedi Új Nemzedék, 1931. április 17. 1.

¹⁵ Szegedi Új Nemzedék, 1931. április 17. 1.

¹⁶ Szegedi Új Nemzedék, 1931. április 17. 1.

A Második Köztársaság kikiáltása Spanyolországban...

céljából – a Nemzeti Újság értesülései szerint – „a Kommunistá Internacionálé spanyolországi osztálya felhívja a spanyol proletariátust, hogy május elsején közös tüntetésekkel kísérelje meg a polgári rezsim megdöntését és a munkásdiktatúra kikiáltását.”¹⁷

Ezen információk ismeretében a Nemzeti Újság borúlátóan nyilatkozik Spanyolország jövőjéről: „Ha a szovjet pénz által támogatott mob és intellektuellek győznek, jó időre vége Hispániának, ha a mai köztársasági kormány ura marad időlegesen a helyzetnek, az csak eltolja a katasztrófát.”¹⁸

Az egyre zavarosabbá váló helyzetben a Magyarország című lap „Nincs már Carmen-romantika Spanyolországban” című cikke még bizakodóan ítélte meg a kialakult helyzetet. Úgy látta, hogy csak a népnek kellene változnia és Spanyolország Európa egyik legerősebb hatalma lehetne. Ennek előfeltétele lenne azonban a cikkíró véleménye szerint, hogy „a gazdasági élet is lépést haladjon a politikai étellel és minden egyes spanyol legalább oly ambícióval végeznél a munkáját, mint amilyen ambícióval politizál.”¹⁹

Itt szükséges, mintegy összegzőként utalni arra a némiképp ellentmondásos véleményre, amely a magyar jobboldali sajtóban a spanyol nép megítélésével kapcsolatban alakult ki. Egyrészt mélyen vallásos, királyához feltétlenül hűséges népként láttatják az újságok a spanyolokat, akiktől alapvetően távol áll a forradalmiság ugyanúgy, mint a republikánus vagy kommunista eszmék. Máskor viszont azzal vádolják őket, hogy hajlanak az anarchiára és jó táptalaját szolgáltatnak mindenfajta szélsőséges ideológiáknak. Bár az is tény, hogy ezt az ellentétet alapvetően a falusi és a városi nép eltérő mentalitásában látják megnyilvánulni.

A jobboldali magyar sajtónak a köztársaság kikiáltásáról kialakított és fentebb ismertetett véleménye mellett végül szólni kell a hivatalos magyar külpolitika állásfoglalásáról is. Más európai országok példáját követve – és ellenérzéseit félretéve – a magyar állam is kénytelen volt tényként elfogad-

¹⁷ N. Ú. 1931. április 17. 4.

¹⁸ N. Ú. 1931. április 21. 5.

¹⁹ *Magyarország*, 1931. április 22. 2.

Zalai Anita

ni a spanyol köztársaság létezését. Ennek jegyében Hevesy Pál a Magyar Királyság madridi nagykövete április 24-én felkereste Alejandro Lerroux-t, az ideiglenes köztársasági kormány külügyminiszterét, és közölte vele, hogy hazája hivatalosan is elismeri a spanyol köztársaságot mint legitim államot.